

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.23>

ВИЯВЛЕННЯ ТА ВИКРИТТЯ ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ З ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИ

Бовт А.І.,*курсант 4-го курсу**факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування**Національної поліції України**Дніпровського державного університету внутрішніх справ**ORCID: 0009-0002-6116-8344***Кільова С.С.,***курсант 4-го курсу**факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування**Національної поліції України**Дніпровського державного університету внутрішніх справ**ORCID: 0009-0002-9479-2311***Кисельов А.О.,***кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності**факультету підготовки фахівців**для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України,**Дніпровського державного університету внутрішніх справ,**майор поліції**ORCID: 0000-0003-3106-4376*

Бовт А.І., Кільова С.С., Кисельов А.О. Виявлення та викриття використання у кримінальному провадженні оперативно-розшукової інформації, отриманої з порушенням прав людини.

У статті досліджено проблематику виявлення та викриття незаконного використання оперативно-розшукової інформації у сучасному кримінальному провадженні. Встановлено, що оперативно-розшукова інформація є важливим інструментом забезпечення ефективності розслідування злочинів і формування доказової бази, однак її застосування потребує суворого дотримання вимог законності та процесуальних норм. З'ясовано, що порушення визначених законом процедур отримання або використання таких даних призводить до визнання доказів недопустимими, а також створює підстави для притягнення посадових осіб до юридичної відповідальності.

Проаналізовано законодавче регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні, яке включає обов'язкове судове санкціонування негласних слідчих дій, чіткі строки їх проведення та вимогу належного документального оформлення результатів. Доведено, що дотримання цих процедур є передумовою забезпечення правомірності доказового процесу, гарантією захисту конституційних прав людини та необхідною умовою дотримання принципів верховенства права.

Розкрито значення практики Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово наголошував на неприпустимості використання доказів, здобутих без процесуального дозволу або з порушенням основоположних прав особи. Підкреслено, що судовий контроль за проведенням оперативно-розшукових заходів, а також процесуальні гарантії сторони захисту – зокрема право на ознайомлення з матеріалами, доступ до копій судових рішень і протоколів – забезпечують можливість своєчасного виявлення порушень і виключення незаконно отриманих доказів.

Обґрунтовано, що подальше вдосконалення правового регулювання оперативно-розшукової діяльності, посилення контролю за дотриманням законності та гармонізація національних норм із міжнародними стандартами є ключовими чинниками підвищення ефективності кримінального процесу. Доведено, що забезпечення прозорості, підзвітності та законності у сфері оперативно-розшукової діяльності сприяє утвердженню принципів справедливості, підвищенню довіри громадян до правоохоронних органів і зміцненню авторитету судової влади в Україні.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, порушення прав людини, кримінальне провадження, допустимість доказів, законність збору інформації, судова практика.

Bovt A.I., Kilova S.S., Kiselyov A.O. Detection and exposure of the use in criminal proceedings of operationally investigative information obtained in violation of human rights.

The article examines the issue of detecting and exposing the unlawful use of operational and investigative information in modern criminal proceedings. It has been established that operational and investigative information is an important tool for ensuring the effectiveness of crime investigation and the formation of the evidentiary base; however, its application requires strict compliance with the principles of legality and procedural norms. It has been determined that violations of statutory procedures for obtaining or using such data lead to the recognition of evidence as inadmissible and create grounds for bringing officials to legal liability.

The legislative regulation of operational and investigative activities in Ukraine has been analyzed, including mandatory judicial authorization of covert investigative actions, clear time limits for their implementation, and proper documentation of the results. It has been proven that adherence to these procedures is a prerequisite for ensuring the legitimacy of the evidentiary process, the protection of constitutional human rights, and the observance of the rule of law.

The importance of the case law of the European Court of Human Rights has been revealed, which repeatedly emphasizes the inadmissibility of using evidence obtained without procedural authorization or in violation of fundamental individual rights. It has been emphasized that judicial control over operational and investigative measures, as well as procedural guarantees for the defense – in particular, the right to access materials, copies of court decisions, and official records – ensures the timely detection of violations and the exclusion of unlawfully obtained evidence.

It has been substantiated that further improvement of the legal framework governing operational and investigative activities, strengthening of legality control, and harmonization of national legislation with international standards are key factors in enhancing the effectiveness of criminal proceedings. It has been proven that ensuring transparency, accountability, and legality in the field of operational and investigative activity contributes to the consolidation of justice, strengthens public trust in law enforcement agencies, and upholds the authority of the judiciary in Ukraine.

Key words: operational-investigative activity, human rights violations, criminal proceedings, admissibility of evidence, legality of information collection, judicial practice.

Постановка проблеми. В сучасній кримінально-правовій практиці дедалі більшої актуальності набуває питання використання оперативно-розшукової інформації у кримінальному провадженні. Особливу увагу викликають випадки, коли така інформація здобувається з порушенням прав людини, зокрема без належного судового санкціонування або з перевищенням повноважень правоохоронних органів. Недотримання законодавчих процедур під час збору доказів ставить під загрозу законність кримінального провадження, підриває принципи справедливості та ефективності правосуддя, а також може призвести до юридичної відповідальності посадових осіб. Проблема полягає в тому, що відсутність системного механізму виявлення та викриття незаконного використання оперативно-розшукової інформації ускладнює захист прав громадян та забезпечення верховенства права.

Мета дослідження: вивчення механізмів виявлення та викриття випадків використання у кримінальному провадженні оперативно-розшукової інформації, отриманої з порушенням прав людини

Стан опрацювання проблематики. Аналізуючи роботи дослідників та науковців, можна виокремити низку проблемних аспектів щодо використання оперативно-розшукової інформації у кримінальному провадженні. Так, Біла-Тюріна Ю. у своїй праці досліджує особливості фіксування воєнних злочинів та наголошує на необхідності точного документування для визначення шкоди та компенсації. Гуцалюк М.В. та співавт. розглядають використання електронних доказів, акцентуючи на важливості дотримання законних процедур під час їх збору та перевірки. Дрозд В.Г. аналізує судову практику щодо допустимості доказів, отриманих під час негласних слідчих дій, підкреслюючи, що порушення процесуальних норм призводить до недопустимості доказів. Крикун В.В. розглядає проблеми співвідношення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих дій, звертаючи увагу на ризики порушення прав людини. Старенький О.С. акцентує на процедурних труднощах витребування документів захисником для підтвердження законності доказів. Усі ці дослідження демонструють, що ефективність кримінального провадження значною мірою залежить від чіткого дотримання законодавчих та процедурних норм під час збору та використання оперативно-розшукової інформації.

Виклад основного матеріалу. Оперативно-розшукова діяльність в Україні має чітке правове та конституційне підґрунтя, яке закріплене в Законі України «Про оперативно-розшукову ді-

яльність» та нормах Кримінального процесуального кодексу. Відповідно до статті 6 зазначеного Закону, будь-які оперативно-розшукові заходи повинні здійснюватися виключно в межах закону, з дотриманням прав і свобод людини та громадянина. Обмеження цих прав є можливим лише за наявності відповідного рішення слідчого судді, а також у випадках, прямо визначених законом. Це свідчить про те, що законодавець встановлює баланс між потребами держави у забезпеченні безпеки та гарантіями прав людини, що відповідає принципам верховенства права [5, с. 167].

Важливим аспектом є забезпечення законності проведення оперативно-розшукових заходів. Так, перед тим як застосовувати негласні дії, такі як прослуховування телефонних розмов чи зовнішнє спостереження, правоохоронні органи зобов'язані отримати відповідний дозвіл суду. Недотримання цієї процедури автоматично призводить до визнання такої інформації недопустимою в кримінальному провадженні.

Це означає, що навіть якщо отримані відомості містять ознаки злочину, але вони здобуті без законного рішення суду, вони не можуть бути використані в якості доказів. Подібна практика узгоджується із гарантіями, закріпленими в Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Суттєве значення має й механізм контролю та документування оперативно-розшукових заходів. Законодавство передбачає, що такі заходи можуть проводитися лише після офіційного заведення оперативно-розшукової справи, яка стає юридичною підставою для діяльності уповноважених органів. У межах цієї процедури регламентуються строки та умови проведення дій, а також передбачаються механізми контролю з боку прокуратури й суду. Якщо ж оперативні заходи здійснюються без заведення справи, це прямо суперечить законодавству та є грубим порушенням, яке нівелює правові наслідки отриманої інформації [7, с. 60].

Без заведення оперативно-розшукової справи може проводитися, наприклад, кримінальний аналіз, який, базуючись на оцінках органів та підрозділів Національної поліції, які у щоденній діяльності або застосовують кримінальний аналіз, або використовують його результати, є ефективним інструментом у протидії злочинності [8–21].

Окреме місце займає питання допустимості використання такої інформації у кримінальному процесі. Якщо під час судового розгляду буде встановлено, що оперативні матеріали були здобуті з порушенням закону, сторона захисту має право подати клопотання про їхнє виключення з доказової бази. При цьому саме сторона захисту повинна обґрунтувати факт порушення процедури отримання таких даних. Суд, у свою чергу, зобов'язаний перевірити як законність походження доказів, так і їхню відповідність принципам справедливого судового розгляду [9].

Загалом, нормативне регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні побудоване таким чином, щоб гарантувати з одного боку ефективність боротьби зі злочинністю, а з іншого не допущення свавільного обмеження конституційних прав людини. Будь-які відхилення від установлених правил ставлять під сумнів законність здобутих матеріалів та підривають довіру до правосуддя. Тому забезпечення суворого дотримання законодавчих процедур є необхідною умовою не лише для досягнення цілей кримінального провадження, але й для збереження верховенства права та утвердження демократичних цінностей у суспільстві.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував на неприпустимості використання доказів, отриманих із порушенням права на повагу до приватного життя та таємниці комунікацій. Суд визнавав такі дії як порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, якщо втручання у приватне життя особи відбувалося без належного процесуального регулювання чи контролю. Зокрема, випадки, коли прослуховування телефонних розмов або спостереження здійснювалися без попереднього дозволу суду, розглядалися як грубі порушення міжнародних стандартів прав людини. Це має безпосереднє значення й для України, адже національні суди повинні враховувати практику ЄСПЛ як джерело права при вирішенні питань допустимості доказів [1, с. 13].

У справі «Хамбардзумян проти Вірменії» ЄСПЛ сформував чітку позицію, яка може бути орієнтиром і для української судової системи. Суд вказав, що навіть у разі, коли зібрані матеріали підтверджували факт злочину, вони не можуть визнаватися доказами, якщо були здобуті з порушенням встановлених законом процедур. У цьому випадку визнання доказової бази недійсною мало принципове значення для захисту прав людини та підтвердило, що законність збору доказів є так само важливою, як і їхня змістовна достовірність. Таким чином, практика ЄСПЛ підкреслює, що верховенство права повинно превалювати над міркуваннями ефективності кримінального переслідування.

У вітчизняному контексті також простежується тенденція до посилення контролю за законністю отримання оперативно-розшукової інформації. Українські правозахисники наголошують, що перевірка допустимості доказів повинна здійснюватися системно і всебічно. Це передбачає не лише

аналіз змісту інформації, але й детальну перевірку джерел її походження, дотримання строків проведення оперативних заходів, а також документального підтвердження правомірності дій уповноважених органів. Подібний підхід дозволяє своєчасно виявляти випадки зловживань та недопущення порушення конституційних гарантій учасників кримінального провадження.

Важливою гарантією законності є також обов'язок органів досудового розслідування перевіряти правомірність матеріалів, що надходять від оперативних підрозділів. Якщо виявляється, що інформація була здобута незаконним шляхом – наприклад, без судового дозволу чи з перевищенням повноважень, – такі відомості не можуть бути використані в якості доказів. Ба більше, на досудовому етапі має бути проведений ретельний аналіз обставин отримання матеріалів, адже від цього залежить не лише доля конкретного кримінального провадження, а й довіра до всієї системи правосуддя.

Таким чином, як міжнародні, так і національні правові стандарти однозначно вимагають дотримання законності під час проведення оперативно-розшукових заходів. Європейський суд з прав людини формує практику, яка прямо впливає на правозастосування в Україні, а внутрішні науковці та правозахисники підкреслюють необхідність системного контролю за походженням доказів. Відповідальність за додержання процедур покладається не лише на оперативні підрозділи, а й на органи досудового розслідування та суд, які мають гарантувати, що у кримінальному процесі не буде використано відомостей, здобутих шляхом порушення прав людини. Це дозволяє забезпечити баланс між інтересами держави у боротьбі зі злочинністю та невід'ємними правами особи [2, с.58].

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить чіткі положення щодо відповідальності у сфері надання та використання інформації. Зокрема, законодавець встановив санкції як за відмову надати відомості, запитувані у встановленому порядку, так і за надання неправдивих даних. Окрім адміністративних наслідків, у випадках, коли йдеться про використання інформації, здобутої з порушенням прав людини, може наставати дисциплінарна або навіть кримінальна відповідальність посадових осіб. Це підкреслює значення суворого дотримання законності під час проведення оперативно-розшукових заходів, адже будь-яке порушення може підірвати як правомірність доказів, так і репутацію правоохоронних органів [6, с. 374].

Особливої уваги потребують процедурні гарантії, передбачені для сторони захисту у кримінальному процесі. Законодавство наділяє захисника правом вимагати підтвердження законності проведення оперативно-розшукових заходів, зокрема отримання копій судових рішень, що надавали дозвіл на їх проведення, перевірки строків дії таких дозволів, а також доступу до протоколів, складених за результатами здійснених дій. Ці механізми дозволяють захисту викривати факти незаконного збору чи використання інформації. Більше того, саме на основі аналізу зазначених документів формується доказова база для обґрунтування клопотань про визнання матеріалів недопустимими.

Важливо відзначити, що ефективне функціонування системи процесуальних гарантій забезпечує баланс між інтересами держави у боротьбі зі злочинністю та захистом прав людини. Якщо сторона захисту позбавлена доступу до документів, що підтверджують законність або незаконність проведених дій, це фактично створює загрозу зловживань з боку правоохоронних органів. Тому процедура надання таких матеріалів повинна бути чітко врегульованою та обов'язковою до виконання. Це гарантує, що судові провадження базуватимуться лише на законно отриманих доказах [3, с. 50].

Україна у своєму правозастосуванні орієнтується не лише на національні норми, а й на міжнародні стандарти, закріплені у практиці Європейського суду з прав людини. Рішення ЄСПЛ мають прямий вплив на українське законодавство та судову практику, оскільки вони визначають обов'язок держави дотримуватися положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У контексті оперативно-розшукової діяльності це означає, що будь-які обмеження прав і свобод повинні бути чітко передбачені законом, переслідувати легітимну мету та здійснюватися пропорційно.

З огляду на вищезазначене, вітчизняне законодавство поступово адаптується до вимог європейських стандартів. Гармонізація правових норм спрямована на те, щоб українські суди могли ефективно застосовувати практику ЄСПЛ, а правоохоронні органи уникати порушень, які в майбутньому можуть стати підставою для відповідальності держави на міжнародному рівні. Такий підхід сприяє утвердженню верховенства права, підвищує рівень довіри громадян до правосуддя та водночас гарантує, що захист прав людини буде забезпечений навіть у складних умовах кримінального переслідування [5, с. 169].

Висновки. Виявлення та викриття використання оперативно-розшукової інформації, здобутої з порушенням прав людини, є критично важливим для забезпечення законності та справедливості у кримінальному провадженні. Законодавство України чітко регламентує порядок проведення оперативно-розшукових заходів, передбачає обов'язкове судове санкціонування, контроль строків

та документальне підтвердження законності дій правоохоронних органів. Недотримання цих норм призводить до визнання отриманої інформації недопустимою, а також може тягнути адміністративну, дисциплінарну чи кримінальну відповідальність для посадових осіб. Практика ЄСПЛ та національні приклади демонструють, що навіть цінна для слідства інформація втрачає доказову силу, якщо її отримано незаконно, підкреслюючи пріоритет прав людини у процесі збору доказів.

Ключовим елементом захисту прав у кримінальному процесі є можливість сторони захисту перевіряти законність походження доказів, запитувати судові рішення, протоколи та строки проведення оперативно-розшукових заходів. Системний аналіз таких документів дозволяє своєчасно виявляти порушення та запобігати використанню незаконної інформації у судовому процесі. Гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами, врахування практики ЄСПЛ та забезпечення процесуальних гарантій сторони захисту сприяють утвердженню верховенства права, підвищенню ефективності кримінального провадження та захисту основних прав і свобод громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біла-Тюріна Ю. Особливості фіксування воєнних злочинів, як передумова для визначення розміру завданої шкоди та отримання компенсації. *International Journal Law & Society*. 2022. № 6. С. 11–19. URL: <https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/.pdf> (дата звернення 09.11.2025).
2. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: метод. рек. / М.В. Гуцалюк та ін.; заг. ред. О.В. Корнейко. 2-ге вид. Київ: Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8e9e5637-7b62-475c-8c41-9850e317bfc4/content> (дата звернення 09.11.2025).
3. Дрозд В.Г. Судова практика щодо допустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. 2020. С. 49–51. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/33.pdf> (дата звернення 09.11.2025).
4. Полуніна Л., Круць Е. Щодо питання документування воєнних злочинів. *International Journal Law & Society*. 2022. № 6. С. 166–171. URL: <https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/.pdf> (дата звернення 09.11.2025).
5. Саковський А. Оперативно-розшукове документування як пошуковопізнавальний процес і складник оперативно-розшукової діяльності. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. № 7. С. 371–377. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/7/64.pdf> (дата звернення 09.11.2025).
6. Старенький О.С. Витребування документів як засіб отримання доказів захисником у кримінальному провадженні: проблеми визначення процесуальної форми. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 58–69. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2017_Starenkyi.pdf (дата звернення 09.11.2025).
7. Kyselov A.O. Combating illegal amber mining: peculiarities of conflict resolution. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, № 2. Dnipro: 2019. Pp. 146–152. URL: https://www.nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2019/02/02_2019_Kyselov.pdf (дата звернення 09.11.2025).
8. Горелік Д.С., Кисельов А.О. Міжнародне співробітництво Національної поліції у сфері оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.: у 2-х ч. (Дніпро, 19 жовт 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 139–141. URL: <https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2056/1/9.pdf> (дата звернення 09.11.2025).
9. Kyselov A., Kovalevska O. An investigation of effective police communication. law enforcement roles requiring language skills. Methodological bases of studying the processes of general mental laws in human interaction with the environment. International Science Group. – Boston: Primedia eLaunch, 2022. 194 p. Available at: DOI 10.46299/ISG.2022.MONO.PSYCHOL.1. Pp. 39–47. (дата звернення 09.11.2025).
10. Кисельов А. Досвід використання підрозділами Національної поліції технологій «OSINT» у протидії кримінальним правопорушенням. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 318–319. URL: <https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/9684/1/153.pdf> (дата звернення 09.11.2025).
11. TV Alyoshina, NO Fisunen, AO Kyselov, SO Kiselov, OV Karnauhov. INNOVATIVE APPROACHES TO PERSONNEL SECURITY UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024, (4): Pp. 164–171; <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-4/164>. URL: https://nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2024/4/04_2024_Alyoshina.pdf (дата звернення 09.11.2025).